

ízű beszélgetésre betért a közeli barátokhoz is. Halála után szülővárosa emlékművet állíttatott neki, Györfi Sándor szobrászművész domborművét, amelyhez ellátogathatnak Mándoky tisztelői. Ám az igazi emlékmű mégis az, hogy amit életében eltervezett: a Kunság és Kazakisztán közötti eleven kapcsolat, az a holta után megvalósult. A hazánkba jövő kazak és kirgiz delegációk rendre ellátogatnak Karcagra is. *Szülővárosa a Keleti örökségünk című könyvsorozat megjelentetésével tiszteleg emlékének.* A sorozat eddigi kötetei bizonyítják, hogy egy kisváros is adhat az ország szellemi életének nélkülözhetetlen alapműveket.

Dr. Bartha Júlia

Mándoky Kongur István fontosabb írásai: Néhány kun eredetű nagykunsági tájszó. Nyelvtudományi Közlemények 1971. 365–385. old. – A Hantos-széki kunok. Székesfehérvár évszázadai 2. Középkor. Székesfehérvár, 1972. 73–82. old. – Étymologie de deux mots hongrois, provenant de l'ancien turc. Bibliotheca Orientalis Hungarica 1972. 391–403. old. – A kun miatyanék: Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve. Szolnok, 1973. 117–125. old. – A kun nyelv: Karcag várostörténeti tanulmányok. Nagykunsági füzetek 1. Szerk. Bellon Tibor. Karcag, 1974. 35–44. old. – Cötkény. Magyar Nyelv. 1974. – Büyük Kumanistan ve Küçük Kumanistan Agizlarinda Kuman Asilli Unsurlar: Türk Dili Bilimsel Kurultayında Sunulan Bildiriler 1972. Ankara, 1975. 321–329. old. – A kun nyelv magyarországi emlékei. Keletkutatás, Bp. 1975. 149–151. old. – A kunok Ulas törzse és törökségi kapcsolatai. Jászkunság 1–2. Szolnok, 1976. 54–59. old. – Kazáni tatár népdalok: Jászkunság Szolnok, 1976. 1–2. 60–62. old. – Die Etimologie eines ungarischen Plauzennamens kumanischen Ursprungs Hungaro-Turcica. 1976. 249–254. old. – Mónárköd. Nyelvtudományi Közlemények 1983. 291–293. old. – A kun nyelv magyarországi emlékei Karcag, 1993. – Amu-darja széles vize. Válogatás a török népek folklórából *Mándoky Kongur István* fordításában Karcag, 2002.

A Hány János csákvári bemutatója és előzményei

Hetvenöt esztendővel ezelőtt, 1929-ben mutatták be a csákvári „földműves ifjak” Kodály Zoltán Hány János című daljátékát. Sikerükben része lehetett a helyi népköltészeti gyűjtéseknek, az élő dramatikus népszokásoknak és a dalárda-mozgalomnak is.

Hazai népdalgyűjtésünk hőskorából, az 1810-es évek közepéről írta Táncsics Mihály (1799–1884), hogy Fejér megyében vállalt gabonanyomtatás alkalmával, fuvarozás közben a csákvári fogadó ablakában éneklő lányoktól hallott népdal ragadta meg figyelmét: „Csákváron megettem a nap alkonyatában. Míg én a löcshez támaszkodva néztem a népes országúton jövő-menőket, a félig-emeletes fogadónak egyik ablakából két úrilány könyökölvén ki, elkezdték a »Jaj de fáj a szívem« népdalt harmonia szerint dalolni. Soha életemben dal úgy nem hatott rám, mint ez akkor; minden idegeimet zengésbe hozta. Ha rám nem estvéledik, s ők újra meg újra kezdették volna, kész voltam volna órákig hallgatni. Durva paraszt létemre egészen egészen ellágyult, s érzelmeim örömkönyvekre olvadtak, mert a dal rám nézve egészen új, szokatlan vala, s mert az úrilányok szépek valának; a dalt harmoniásan zengedezték, ami nálunk nem volt szokásban.”

Népdalokról, lakodalmi szokásokról, népviseletről tudósított 1856-ban Szöllösi Benő Vázlatok a csákvári népeletről című honismertető írásában. A népdaloknak, népballadának az 1870-es évek elején Csákváron, Fornapusztán már rendkívül jó érzékű gyűjtője is akadt: Székely Sándor, akinek gyűjteményéből két kis könyvet adott ki 1875-ben Abafi-Aigner Lajos Szerelmi népdalok és Tréfás népdalok címmel. Számos olyan népdal található bennük, amelyekben szerepel Csákvár vagy Forna neve.

*Eltörött a sajtárom dongája,
Elhagyott a szeretőm bújába;
Ha elhagyott, majd megvár, majd megvár,
A csákvári dobogós, csoszogós kűhidnál.*

*A fornai szélös árok,
Mind megvénűnek a lányok,
Férhő ment má kettő, három,
Nyakába illik a járom.*

*A csákvári kis leányok,
Mind a templom mellé járnak.
Szidják, átkozzák a papot,
Mí' adott rövid farsangot.*

*A csákvári kis leányok,
Mindig a szöllőbe járnak,
Ötven krajcár a napszámjok,
Mégis rongyos a szoknyájok.*

Elmehecc már ara alá, ara föl.
A fornai leánt nem találod föl;
Van is annak vékony karcu dereka,
Remeg annak a farán a rongy szoknya.

A csákvári városvégen,
Leánvásár lesz a héten,
Én is el fogok oda menni,
Szökét, barnát választani.

A csákvári kettős torony de láccik,
Tetejiben dufla szegfű most nyillik,
Fele piros, fele fehér, fele más,
Kedves rúzsám, megöl írted a sirás.

Székely Sándor népballadákat, balladás dalokat is gyűjtött. Patkó Pistáról, a nevezetes be-
tyárról szól az egyik.

Patkó Pista nem nagy nemzetbű való,
Nem kő neki selyem dunyha, takaró,
Nem köll néki felesége dunyhája,
Befri azt tizenhat-száz gatyája.

Kiment Patkó a csipkei erdőre,
Dufla pisztó vágott vassal megtörtve.
Dupla pisztó nem látszik a subából,
Nem fil Patkó maga kilenc zsandártul.

Székely Sándor 1870 körül, Hársing István 1910 táján Csákváron karácsonyi betlehemes já-
ték szöveget jegyzett le.

Adventben, karácsony előtt kilenc napon át a szent család költöztetése, Mária és József szál-
láskeresésének felelevenítése is szokásban volt. Csákváron a második világháború végéig
több csoportban gyakorolták a szálláskeresést. Egy-egy csoportba kilenc család tartozott, akik
a szent család szálláskeresésére utalva, kilenc estén át felváltva helyet adtak a szent család ké-
pének. A kép rendszerint egy előimádkozó, előénekes asszonyé volt, esténként töle indultak
szálláskeresésre. Minden családnál egy napot töltött a szentkép, majd este az előtte végzett
áhitatosság (ima, adventi és karácsonyi énekek) után a következő családnak vitték. Itt ünne-
pélyesen befogadták, a házioltárra tették, amit a kászliból, sublóból alakítottak ki, gyertya,
fenyőág, virág díszítéssel. A szentkép befogadásakor minden családtag otthon tartózkodott
azért is, hogy a szent család oltalmába ajánlják őket. A szent család járást az egyes csoportok
teljesen öntevékenyen gyakorolták, benne a plébános nem vett részt.

Karácsony második napjának reggelén mentek a fiúgyerekek köszönteni. A köszöntő verset
apjuktól, nagyapjuktól tanulták. Diót, kalácsot, szaloncukrot, pár fillért kaptak a jókívánság-
okért. A Csákvárhoz tartozó uradalmi pusztákon is köszöntöttek karácsonykor a gyerekek.

Az esztendő jeles napjain elmondott köszöntők, bemutatott dramatikus játékok mellett az
éneklésnek, népi színjátszásnak is évszázados hagyományai vannak Csákváron. Biczó Pál is
ézt érzékeltette 1896-ban A csákvári református egyház történetében: „Hasznos, jó könyveket,
lapokat olvasni a felnőttek is szeretnek, kivált a téli időben. A közművelődés iránt érzékkel
bírnak. A gyülekezet férfi tagjaiból alakulva több év óta fennáll s szívet-lelket nemesítőleg mű-
ködik a dalárda, mely az általa rendezett társas összejövetelek jövedelméből, a hivek és párto-
lós tagok nagylelkűségéből 1893. év végén egy 900 frtos fiszharmoniumot, s mintegy 200 érté-
kes könyvből álló könyvtárat alapított, s tart fenn tagjainak művelődése és szórakoztatása
céljából.” Három emberöltő múltán Hajnóczki József (született 1899-ben) így emlékezett a
dalárdára: „Dalárdába jártam télen, ősztű tavaszig, egy héten kétsze vagy háromszó, ahogy
megszavaztuk. Huszonhét évig a Kovács László Pál vót a karnagyunk. A rektor úr válogatott
össze. Kinek milyen hangja vót, oda állította, abba a szőlóba. De vótunk ám harmincketten,
harmincnyelen. Családos emberek, idős bácsik is: Héring András, Orosz János, Berényi Já-
nos. Ezek mind danótak. Idős emberek, úgy hogy mondhatnám nekem apáim lehettek vóna.
De rend vót az énekkarban, olyan mind annak a rendje. Mára olyan nincs. Aztá ilyen nagy
ünnepeken meg hát énekötünk, szerepötünk a templomba is. Szép nótákat tanított a Laci bá-
csi, olyanokat, mind a: Csinom Palkó, Csinom Jankó, csontos kalabérom... Óh, az öreg nagyon
jó gyerek vót. Szerette az embereket.” Dalárdája, ifjúsági egyesülete mindhárom felekezethez
vót.

A helyi közművelődés ismeretében nem meglepő, hogy csákvári „földműves ifjak” három
évvel a budapesti, operaházi ősbemutató után, 1929-ben előadták Kodály Zoltán Hány János
című daljátékát. Paulini Béla (1881–1945) a daljáték egyik szövegírója Csákváron született, az
ő kezdeményezésére indult el a Csákvári Magyar Földműves Játékszín nagy vállalkozása. A
Fejérmegyei Napló 1929. június 15-i számában, Földműves ifjak adnak elő operát Csákváron, a
hallgatók operaházi tagok lesznek című cikkében tudósította olvasóit a nem mindennapi ren-
dezvényről:

„A csákvári műkedvelő ifjúság f. hó 16-án, vasárnap este 8 órakor a Bozory-vendéglő színpadán előadja Paulini-Harsányi-Kodály Hány János című daljátékát. Ezt megelőzően néhány fővárosi író és művész is fellép. Az előadást az Operaház mintegy húsz tagja is meglátogatja. Helyárak: 1. hely 2 pengő, II. hely 1 pengő. – Jegyek előre válthatók a csákvári Hangya szövetkezet pénztáránál.

Műsor: 1. Paulini Béla író szabadelőadása. 2. Palotai Árpád, az Operaház tagja magyar nótákat énekel. 3. Harsányi Zsolt író humoros felolvasása: *Vers a baromfiakról* címmel. 4. Venczel Béla, a m. kir. Operaház tagja »Óh, mely sok hal terem az nagy Balatonba...« című dalt énekl. 5. Hány János, daljáték 4 felvonásban. Szereplők: Sepsy János, Takács Bözsi, Szabó József, Benedek Etelka, Medgyessy Lajos, Benedek Juliska, Benedek Sándor, Németh János, Gulyás Annuska, Böle Juliska, Dornyi Sándor, Bakonyi Sándor, Katona József, Szalay János, Böle János. A darabot betanította Bozory Endre. Rendező Csövény Dezső. A daljáték betanítója a vendéglős fia volt. Az előadás sikeréről ugyancsak a Fejérmegyei Napló adott hírt: „A helyi közönség soraiban több budapesti zeneértő is megjelent, és ezek mindannyian elragadtatással nyilatkoztak az egyszerű földművesek játékáról. Előadás után az a terv merült fel, hogy a csákvári műkedvelők egy-két estén Budapesten vendégszerpeljenek, hogy megmutassák ősi művészetüket a főváros zeneértő közönségének... A csákvári földművesek vendégszerpelését az ősi hónapokra tervezik.”

A csákvári előadást közvetítette a Magyar Rádió, a rádióadás rendezője és riportere Hege-dűs Tibor és K. Halász Gyula volt. Élőben sugározta a közvetítést a BBC, tudósítottak róla a filmhíradók. Decemberben kéthetes vendégjáték következett Budapesten a Nemzeti Kamara-színházban, Hevesi Sándor szervezésében, aztán országjáró turné. Kodály Zoltán feljegyzése az előadás helyi hatásáról, nagy regeneráló képességéről: „Csákváron a Hány Jánosban előforduló régi magyar dalokat, melyekből egyet sem ismert már az egész község, megtanulta és szívesen énekl.” Paulini Béla a Csákvári Magyar Földműves Játékszín sikerein felbuzdulva 1931-ben elindította a népi hagyományok újjáélesztésére és színpadi bemutatására a Gyöngyösbokrétá mozgalom. A bokrétás csoportok a helyi táncokat, játékokat, népdalokat eredeti viseletben mutatták be. Paulini Béla Bokrétások Lapja címmel havi társadalmi folyóiratot is szerkesztett, amelyben tájékoztatót a bokrétás csoportok programjairól, fellépéseiről, számukra felhasználható táncokat, dalokat, népszokásokat közölt. A Gyöngyösbokrétá jelentős szerepet játszott a néphagyományok megőrzésében, ápolásában, továbbadásában.

Fél évszázad múltán, 1979-80-ban is voltak utóreggészei a csákváriak nagy vállalkozásának. A Magyar Állami Operaház Erkel Színháza 1979-ben felújította Kodály daljátékát, a címszerepben Melis György Kossuth-díjas, kiváló művésszel. Az előadás főpróbájára az operaház igazgatósága Csákvárról meghívott huszonhat idős embert, akik 1929-ben községük vendéglőjének színpadán, egyetlen hegedű kíséretével eljátszották a Hány Jánost. Ugyanakkor Ruitner Sándor szerkesztő-rendező Egy igaz kaland, Hány János Csákváron címmel dokumentumfilmet készített az ötven évvel ezelőtti eseményről, szereplőiről, közreműködőiről, megvalósítóiról. A dokumentumfilm 1980 áprilisában sugározta a Magyar Televízió 1-es csatornája. Néhány héttel korábban a csákvári művelődési házban már levetítették, ahol a zsúfolásig megtelt teremben a régi Hány-előadás öregjeit szeretettel vették körül idősek és fiatalok.

Lukács László

Irodalom: A csákvári műkedvelők Hány Jánosa. Fejérmegyei Napló 1929. június 23. 9.; *Abafi-Aigner Lajos*: Szerelmi népdalok. *Székely Sándor* gyűjteményéből. Magyar Könyvesház I. 9. 10. Bp., 1875.; *Ülő*: Tréfás népdalok. Csúfolódó versikék, gyermekdalok, dajkariemek és találós mesék. *Székely Sándor* gyűjteményéből. Magyar Könyvesház II. 13, 14. Bp., 1875.; *Biczó Pál*: A csákvári reform. egyház története. Nagy-Kőrös, 1896.; *Bónis Ferenc*: Kodály Zoltán: Hány János. Magyar Állami Operaház Erkel Színház. Bp., 1979.; *Csanádi Imre-Vargyas Lajos*: Röpülj páva, röpülj. Magyar népballadák és balladás dalok. Bp., 1954.; Földműves ifjak adnak elő operát Csákváron, a hallgatók operaházi tagok lesznek. Fejérmegyei Napló 1929. június 15.; *Gelencsér József-Lukács László*: Szép napunk támadt. A népszokások Fejér megyében. Fejér Megye Néprajza III. Székesfehérvár, 1991.; *Hársing István*: Betlehemes pásztorjáték. Csákvár. Kézirat. Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattára, Bp., Lelt. sz.: EA.2561.; Hány János kalandozásai Nagyabonyut a Budavárig. Írták Paulini Béla és Harsányi Zsolt. Zenéjét írta Kodály Zoltán. Op. 15. Bp., 1982.; *Kodály Zoltán*: Közélet, vallomások, zeneélet. Bp., 1989.; *Lele József*: Paulini Béla emlékezete. Honismeret 1990. 2-3. 159. old.; *Marton Ágota*: Hajnóczki József paraszti önéletrajza. Kézirat. Szent István Király Múzeum Adattára, Székesfehérvár. Lelt.sz.: 79. 27.; *Ruitner Sándor*: Egy igazi kaland. Dokumentumfilm az egykori Hány János előadásról. Rádió és Televízió Újság 1980. április 15. 2.; *Schram Ferenc*: Hét betlehemes játék Abafi-Aigner Lajos népköltési gyűjteményéből. Néprajzi Közlemények 3-4. Bp., 1962. 151-193.old.; *Szöllősi Benő*: Vázlatok a csákvári népdalokról. Budapesti Visszhang 1856. 7. 55-56., 8. 62-63. old.; *Táncsics Mihály*: Életpályám. Bp., 1978.